

KAUKO PIETILÄ

Yhteisöjen jälkeen yhteiskunta

Kulttuuritiede

Keskustelun tilaa silmäillessään Alapuro havaitsee, että

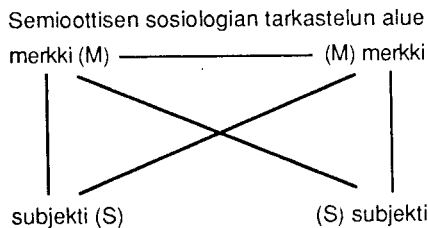
sosiologista ilmapiiriä Suomessa leimaa enemmän kuin mikään muu keskustelu myöhäismodernista ja siihen väljästi liittyvä kulttuuritutkimus (1990, 199).

Käänne myöhäismodernin ja kulttuuritutkimuksen teemoihin on 80-luvun ilmiötä. Luvun puolivälissä "murros oli Suomen yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa ... hyvässä käynnissä. Sitten se on vain vakiintunut", Alapuro arvioi.

Myös tiedotusoppi on tätä nykyä kulttuuritiede. Se on todistettakin (ks. Malmberg 1988, 29-30). Se on kulttuuritiede, koska joukkoviestintä on olennaisesti kulttuurista. — On kysymys erikseen, onko joukkoviestintä kulttuurista vai ei. Jos se niin määritellään, on tiedotusoppi kulttuuritiede; jos toisin, on se jotain muuta. Tematisointi on valintaa; todistaa sitä ei voi. Joukkoviestinnän tiede on sellainen kuin sovitaan. Nyt se on kulttuuritiede. Miksi?

Murros ja tausta

Heiskala (1990, 308) katsoo, että sikäli kuin sosiologinen tarkasteluhorisontti on ylimalkaan relevantti, käänne kulttuuritutkimukseen ei ole sattuma, vaan sille on jokin yhteiskunnallinen syy. Syy on siinä, että modernit yhteiskunnat ovat lopullisesti ja peruuttamattomasti päätyneet "intersemioottiseen tilaan". Mitä se tarkoittaa? Heiskala (1991, 105) piirtää näin tematisoidun semioottisen sosiologian ohjelmasta kuvion, jossa esiintyy subjekteja, merkkejä ja viivoja.

Mikään sosiologia ei voine määritellä aluettaan puhumatta ihmisten välisistä suhteista, sillä tavalla tai toisella sosiologiaa kiinnostava sosiaalinen rakentuu, kuten Mehtonen (1976, 120) sanoo, "niistä muodoista, jotka inhimillisellä kanssakäymisellä ovat". Sosiologian ongelma on silloin Heiskalan kuvion subjektien välisten suhteiden ongelma. Mitä niistä voidaan sanoa?

Semioottiselta kannalta on ... niin (kuten S-S-suhteen poissaolosta kuviosta ... nähdään), että tämä [nimitään S-M-S-suhde] on ainoa muoto, jossa S-S-suhdetta voidaan tarkastella. Kaikki inhimillinen toiminta on merkein välittyntä toimintaa eikä merkit ohittavaa tietä [edes] kasvokkaiseen vuorovaikutukseen ole lainkaan olemassa. (Heiskala 1991, 105).

Tötöllä (1989, 197) modernin yhteiskunnan sosiologinen teoria "sisältää kolme toisiinsa kytkeytynyttä osaa: teorian modernista elämänasenteesta ... (Weber), teorian pääoman liikkeestä ... (Marx) sekä teorian anomiaasta, vieraantumis- tai esineistymisteorian ... (Durkheim)". — Heiskalan jäsenitys on sikäli vieraantumis- ja esineistymisteoria, että kanssakäyminen on siinä merkein, esineisesti välittyntä toimintaa. Tötön asenne on sama: "... yhteiskunta rakentuu merkeistä ja niiden välisistä merkityssuhteista ..." Pekosella (1991, 117) on pienoinen varaus: "Vaikkei yhteiskunnallisia rakenteita voikaan ymmärtää ilman kieltä, ne eivät tietenkään ole pelkkää kieltä..., vaan taustana on todellisia tapahtumia..." Hoikkalan kannalta Pekosen myönnytys on luvaton, sillä myöhäismodernin kannalta "maailmaa ei ... jaeta todellisempiin (aineelliset olot, luokkarakenne) ja vähemmän todellisiin osiin (ilmaukset, erottelut, puhutavat) ..." (Hoikkala 1989, 69-70; lainaus Alapuron).

Intersemioosi tarkoittaa joka tapauksessa vähintään sitä, että ihmisten suhteet ovat merkien välittämiä. Idean voi nähdä vaikka Marxin *Pääoman* erään ajatuskulun yleistytykseksi:

Kun tuottajat joutuvat keskenään yhteiskunnalliseen kosketukseen vasta työnsä tuotteita vaihtamalla, ... ilmenevät heidän yksityistöittensä yhteiskunnalliset suhteet sinä, mitä ne ovat, so. ei henkilöiden välittöminä yhteiskunnallisina suhteina heidän töissään, vaan päinvastoin henkilöiden esineellisinä suhteina ja esineiden yhteiskunnallisina suhteina. (Marx 1974 (1867), 79.)

Henkilöillä on suhde esineisiin, S-M. Esineiden suhde M-M on yhteiskunnallinen. Henkilöiden yhteiskunnalliset suhteet ovat merkkipäätteisiä, S-M-S. Ne ovat sitä *aina*. Ei ole kerrassaan mitään keinoa olla kosketuksissa toisiin merkeittä. Kuitenkin käänne kulttuuritutkimukseen on juuri käänne ja murros. Heiskala sanoi, että modernit yhteiskunnat ovat *päätyneet* intersemioosiin — oltuaan arvattavasti muunlaisia. Yhteiskunnan liikettä seuraten ovat tieteet suuntautuneet kulttuuritutkimukseen — ilmeisesti muista teemoista. Miten on mahdollista puhua yhteiskuntien siirtymisestä intersemioosiin, jos kanssakäyminen merkien ja merkitysten ohi ei ole periaatteessa mahdollista?

Ajatus modernien yhteiskuntien päätyemisestä intersemioosiin tarkoittanee muuta-kin kuin vuorovaikutuksen merkkipäätteisyyttä. Nähtävästi merkeille tapahtuu jotakin merkillistä. Mitä sitten?

Moderni

Moderni maailma on toista kuin traditionaali. Kuulkaapa vain:

Jatkuvat mullistukset tuotannossa, kaikkien yhteiskunnallisten olojen alituinen järkkyminen, iänikuinen epävarmuus ja liikkeessä oleminen erottavat porvariston aikakauden kaikista muista,

sanovat Marx ja Engels *Kommunistisen puolueen manifestissa* (1976 (1848), 24) ja jatkavat:

Kaikki piintyneet, ruostuneet suhteet ja niihin liittyvät vanhastaan arvossa pidetyt käsitteet ja katsantokannat menevät hajalle, kaikki vastamuodostuneet vanhenevat ennen kuin ehtivät luotua, kaikki säätyperäinen ja pysyväinen haihtuu pois,¹ kaikki pyhä häväistään —

ja lopulta

ihmisten on ... pakko katsella asemaansa elämässä ja keskinäisiä suhteitaan avoimin silmin.

Mullistukset, järkkyminen, epävarmuus, alituinen liike; vanhan hajoaminen, uuden korvautuminen uudella, pysyvän haihtuminen, pyhän häväistys — itse asiassa Durkheim kirjoittaa vuosisadan vaihteen historiallisesta tilanteesta melkein samalla tavalla:

... [historialliselle kehitykselle] on ominaista, että se on vähitellen hävittänyt kaikki entiset sosiaaliset puitteet. Toinen toisensa jälkeen ne ovat hävinneet ... ilman että niitä olisi korvannut mikään muu. ... yhteydenpitovälineiden kehittyminen, joka sekoitti väestöt, pyyhki pois lähes loputkin jäljet vanhoista muodosteista. ... kaikki sosiaalisen elämän sekundaariset orgaanit joutuivat perikatoon.

Alapuron tilannekatsauksessa käänteen jälkeistä sosiologiaa hallitsee kaksi eri virtausta, poststrukturalistinen merkitysten tutkimus ja yhteisöllisyyden murenemisen tutkimus. Yhteisöeroosiopuheessa moderni näyttää tältä:

... traditionaaliset primaariset sosiaaliset siteet ja muodot ... korvautuvat sekundaarisilla instansseilla ja instituutioilla. Tullaan tilanteeseen, jossa ovat yksilöt ja suuret koneistot ilman traditionaalisten yhteisöjen välitystä. Niiden luoma kitti on erosiointunut pois. (Kuvaus Noron 1989, 244, hypoteesi Beckin 1986.)

Durkheimia ja Beckiä ei erota kuin 89 sosiologisesti hukattua vuotta (ja sekundaarimuodosteiden referenssin vaihtuminen). Käytössä on edelleen vieraantumis- ja esi-neistymisteoria, joka "lukee kaikki sosiaaliset ongelmat 'koneiston' kiihtyvän vauhdin syyksi" (Töttö, 197). Yhtäällä koneistot (talouden ja valtion reproduktiokompleksi; Durkheimille modernin mullistuksen lähde on "kauppa ja teollisuus", s. 305, ja ainoa siinä säilyvä kollektiivimuodoste valtio). Toisaalla yksilöt "vailla keskinäisiä siteitä vyöryvät päin toisiaan kuin nestemäiset molekyylit, kohtaamatta mitään voimakeskusta, joka pi-dättelisi, vakiinnuttaisi ja organisoisi heitä" (Durkheim, 488).

Vauhti kiihtyy, kontingenssi kasvaa, traditionaaliset yhteisöt, kaikki piintyneet, ruostuneet suhteet menevät hajalle; jäljelle jäävät suuret koneistot ja yksinäiset minät. Miten käy merkeille?

Viestinnällinen kiihdytys

Rahkonen (1988, 41) esittelee Baudrillardin (1985) ideoita:

... modernissa olemassaolossa on kyse ... kiihtyvyydestä (akseleraatiosta), kaikkien taloudellisten, poliittisten, seksuaalisten ym. vaihdon muotojen kiihtyvyydestä — "kaikesta siitä mitä me kutsumme varsinaisesti 'vapautukseksi'".

Jos "kauppa ja teollisuus" ovat kiihdytyksen moottori, on polttoaineena kommunikaatiota:

Medioiden ja informaatiotekniikan vaikutuksesta olemme saavuttaneet sellaisen ... kiihdytyksen asteen, että esineiden viittauksellinen kiertorata on lopullisesti katkenut. (Rahkonen, 42.)

Kommunikaation kiihdytys on antanut sellaisen nopeuden, että olemme esineinemme — merkkeinemme! — irtautuneet radalta, jolla esineet/merkit viittasivat autenttiseen todellisuuteen. Merkit ovat enää autenttista; riippumaton todellisuus on lakannut. "Kysymys on ennemminkin merkin suhteesta johonkin toiseen merkkiin kuin sen suhteesta johonkin autenttiseen todellisuuteen", sanoo Alapuro (s. 200). Jos kiihdytys sinkoaa meidät pois traditionaalisten siteiden referentiaalisilta radoilta, täytyy *merkityksen ehdottomasti luhistua* — kuten Baudrillard sanoo: *The implosion of meaning in the media...* (1980). Merkityksen luhistumisesta saadaan intersemioosi (Heiskala 1990, 309-310).

Myöhäismodernin näkökulmasta yhteiskunta rakentuu merkeistä ja merkityssuhteista Töttö (189). Jos kiihdytys tuhoaa merkitykset, luhistuu yhteiskuntakin — Baudrillard jatkaa otsikkoaan: *...and the implosion of the social in the masses* Ja silloin edessä on sosiologian kuolema.

Sosiologian kuolema

Modernisaatiossa traditionaaliset siteet purkautuvat, "erosioituu pois" se Gemeinschaft-kitti, jota sosiologian sanotaan aina etsineen (Noro 1989, 242). Sosiologian paradoksi on, että

Gemeinschaftin hävitessä ... juuri Gemeinschaftin pohjalle luodaan sosiologian peruskäsitteet. Moderniteetin kurimuksessa ... traditionaaliset sosiaaliset siteet rapautuvat ja ... sosiologian normatiivinen paradigma oletuksineen vahvoista Gemeinschafteista voi huonosti. (Noro, 247.)

Sosiologia on kenties kohtalokkaasti sairas:

Postmodernistinen asenne merkitsee yleistyessään sosiologian kuolemaa. Jälkimodernille ihmiselle ... sosiologinen paradigma on vanhanaikainen, sen keskeinen idea sosiaalisen katoamisesta ei enää jäsennä maailmaa. (Töttö 1989, 198.)

Noro on konservatiivi. Hän kysyy: "Onko siis unohdettava 'sosiaalinen', tuo sosiologian löytö ...?" Vastaus on negatiivinen. Ensiksikin (s. 247):

[T]uskin kukaan vakavasti yhteiskuntaa ihmettelevä ... väittäisi, että Gesellschaft, yhteiskunta reproduktiomekanismina rakenteellisine ominaisuuksineen, työnjakoinen ja nykyisenä palkkatyöläisyhteiskuntana olisi mihinkään kadonnut.

Mutta toiseksi, sanoo Noro,

ehkä Gemeinschaftkaan ei ole kadonnut. Esimerkkinä tästä, ja hieman provokatorisesti, puhuisin posttraditionaalisista yhteisöistä (Gemeinschaft). Tutumpi termi voisi olla kulutuksenklaavi tai elämäntyylienklaavi. Enklaavihan on jotain toisen sisällä, siis usein huomaamaton, ellei suorastaan salainen magic wheel, johon saatamme valikoitua. Gabriel Tarde puhui näistä "yleisöinä", ja esimerkiksi jonkin lehden lukijayhteisö on tällainen yleisö.

Tötön kanta on pinnalta katsoen päinvastainen (s. 198):

Postmodernismiksi kutsuttu kulttuurinen virtaus ilmentää uutta suhtautumista esi-neistymiseen. ... olosuhteiden pakkoa [Gesellschaftia] ei mielletäkään "mielettömyydeksi", josta pitäisi löytää jokin kätkeyty merkitys, vaan "peliksi", jota yksilön on viisainta oppia pelaamaan, koska hän ei voi sitä muuttaa eikä paeta. Asiat ovat niin esineistyneitä ja pinnallisia, miltä ne näyttävät; *Gemeinschaft* on kertakaikkisesti kadonnut, ja hyvä niin.

Mutta kun Noro sanoo, ettei Gemeinschaft olekaan kadonnut, ja Töttö, että on ja kerta kaikkiaan ja hyvä niin, ovat he sittenkin suurin piirtein samalla kannalla. Noro näet sanoo, että — tukeutuen kevyempiin myöhäismoderneihin sidoksiin — "voimme jo tulla toimeen 'modernin kodittomuuden' kanssa" ja olemme oppineet, ettei "myöhäismoder-nin olemisen sietämätön keveys ... ehkä olekaan niin sietämätöntä" (Noro 1990, 316-317). Ajatus on suurin piirtein sama kuin Tötön idea peleistä, joita on opittava pelaamaan, kun muuta mahdollisuutta ei ole.

Jos sosiologian oikeutus on siinä, että se palauttaa modernisaation repimää *Gemeinschaftia* takaisin yhteiskunnan kudokseen, on se nähtävästi kerrassaan kadottanut perusteensa — myös Noron keveiden siteiden sosiologia. Jos ihmiset rakentavat keveät, pelilliset suhteensa omin päin, ei sosiologiaa tarvita.

Kaksi asennetta

Yhteisö perustui traditionaaliseen pyhään" (Heiskala 1990, 308). Tradition murtuessa nähdään, että pyhä onkin konstruoitua ja vailla riippumatonta motivoitua. Heiskalan mukaan tilanteeseen voi asennoitua kahdella eri tavalla. Ensinnäkin:

Moderni suhde ... on vallankumouksellinen. Modernit liikkeet ja niiden myötä sosiologia näkevät tradition määrittämän pyhän mielivaltaisuuden ja pyrkivät korvaamaan sen uudella paremmalla pyhällä. Durkheimin tapauksessa oli kysymys mekaanisen solidaarisuuden korvaamisesta orgaanisella ... (1990, 308-309)"

Sellainen kumouksellinen Durkheim todella on. Yhteiskunta on vakavasti patologinen:

... mikään ei kohota [yksilöitä] heidän itsensä yläpuolelle tai aseta heille rajoituksia. Näin he väistämättä luisuvat egoismiin tai hillittömyyteen (s. 487). ... kärsimämme hätä ei johdu siitä, että kärsimystemme objektiiviset syyt olisivat lisääntyneet tai voimistuneet, ... vaan moraalien hälyttävästä köyhydestä (s. 484).

"Onko paha ... parantamattomissa?", hän kysyy. Ei ole. Orgaaninen solidaarisuus saadaan järjestämällä "valtion ulkopuolelle, mutta sen toiminnalle alistaiseksi kollektiivisten voimien keskus" perustamalla ammattikuntaisia korporeatioita (s. 474-475). Käy-

tännössä ratkaisu löytyi ehkä pikemmin ideologisesta (Haug 1983, 15-16). Suomalainen sosiologia imeytyi *kansakunnan* rakentamisen suureen, nyttemmin ehtyneeseen projektiin (Alapuro 1990, 202-204). Durkheim-ratkaisun rapautuminen — kontingenssin kasvu, valinnan lisääntyminen — avaa toisen asenteen murroksen jälkeiseen koittomuuteen:

Postmoderni ratkaisu pyhän mielivaltaisuuden ja motivoimattomuuden ... ongelmaan ei enää ole vallankumouksellisuus vaan tilanteen hyväksyminen. (Heiskala 1990, 309.)

Noron (1990, 316) hyväksyntä perustuu siihen, että

... myöhäismodernissa on muunlaisia sidoksia kuin häviävät vanhat 'raskaat' sidokset. Tällaisia eivät ole vain harrastuksiin liittyvät ns. posttraditionaaliset yhteisöt, vaan yleensä 'heikot' sosiaaliset siteet, kevyet yhteisöt, tilapäiset segmentoituneet suhteet, itsetarkoituksellinen — pelin kaltainen — toiminta, mahdollisuus (luovaan) indifferenssiin (vrt. TV:n katselu) ja urbaaniin distanssinottoon, muoti ja kontingenssin kasvu sekä ylipäänsä sellaiset toiminnot, jotka eivät kuulu vastikkeiden vaihdon piiriin (1990, 316).

Miten käy sosiologian? — Sen oikeutus on, että se "asettaa menetetyt 'vanhan' tilalle ... 'sosiaalisen' itsensä, Gemeinschaftiksi käsitettynä ja liberaalia Gesellschaftia korjaten" (Noro 1989, 243). Se on positiivinen tiede, joka tarjoaa ratkaisun "kärsimäämme hätään", "moraalin hälyttävään köyhyyteen", modernisoimalla Gemeinschaftin uuden-aikaisiin oloihin.

Mutta jos tilanne onkin Noron valoisan kuvan mukainen, niin että positiivinen kyky on sosiologian asemesta ihmisissä, jotka oppivat ottamaan avoimen yhteiskunnan vastaan keveämmin ottein vailla sosiologian promovoimien vahvojen Gemeinschaftien eksistentiaalisia takuita? Sosiologialla ei näytä olevan oikeutusta ensinkään. "[J]älkimodernin ihmisen maailmankuvaan sopivana 'yhteiskuntatieteenä' sen korvaa jokin muu" (Töttö, 198). Mikä sitten? Kun sosiologia tuhoutuu, tilalle tulee — kulttuuritiede.

Sosiologia haki oikeutustaan hädästä ja moraalien hälyttävästä köyhyydestä, johon se uskoi tuovansa korjauksen. Mistä kulttuuritutkimus? Myöhäismodernille tiedotusopille on olennaista tutkimus, joka erittelee "television ja sen katsojien välistä monimutkaista peliä merkityksen määrittämisen keskeisillä alueilla, [nimitäin] katsojan identiteetin luomisessa ja hänen yhteiskuntaan paikantumisessaan" (Heiskanen 1986, 133). Se toteuttaa poliittista ohjelmaa, joka kysyy,

mikä on yksityisen ohjelman tekijän ja tuottajan oikeus ja *velvollisuus* joko ilmaista omaa psyykkistä työtään ja/tai *ruokkia* katsojien ... psyykkistä työtä. (Heiskanen 1989, 124; kurs. — KP.)

Sosiologian oikeutus oli modernin yhteiskunnan moraaliosessa hädässä. Heiskanen ohjelmasta nähdään, että kulttuuritutkimuksen oikeutus on sen vastakohta, myöhäismodernissa nauttimamme tyydytys. Sosiologia poisti moraalien puutosta, kulttuuritutkimus paisuttaa tyydytystä.

Sosiologia — asenne vai tutkimusta?

Moderniin voi siis asennoitua kahdella tavalla. Yksi on kumouksellinen pyrkimys olojen muuttamiseksi (sosiologia). Toinen tilanteen hyväksyminen (kulttuuritutkimus).² — Asetelma vaatii ratkaisua; kummanko asenteen omaksumme?

Valitsemme rationaalisen asenteen, koska kysymys on tieteestä. Kumpi asenne on rationaalinen? — Olkoon rationaalisuuden kriteeri asenteen argumentoituminen tutkimuksessa. Argumentoiko Durkheim kumouksensa modernin yhteiskunnan tutkimuksessa; onko se siis rationaalinen?

Eikö Durkheim arvioikin *Itsemurhassa* modernia yhteiskuntaa juuri *tutkimuksensa* perusteella sen mukaan, mitä saa siitä selville erittelemällä itsemurhalukkuja "avoimin silmin"? Mutta mitä Durkheim oikeastaan tutkii *Itsemurhassa*? Uudenaikaista yhteiskuntaako, ihmisten asemia ja keskinäisiä suhteita? — Jos sosiologia on tiede modernista yhteiskunnasta, jolla ymmärretään vuorovaikutuksen muotoja ja kuvioita (esimerkiksi Elias 1986 mielessä), ei *Itsemurha* — alaotsikoltaan *Sosiologinen tutkimus* — ole sosiologinen ensinkään. Tradition murtuminen merkitsee normatiivisen järjestyksen korvautumista negatiivisesti sanoen normatiivisella epäjärjestyksellä, positiivisesti sanoen interaktioiden paisumisella yli kaikkien rajojen — "informaation määrän lisääntyminen, paisuva liikenne, lisääntyvä sosiaalinen kanssakäyminen", sanoo Vähämäki (1991, 31); "paisuvan informaation, kutistuvan merkityksen maailma", sanoo Baudrillard (1980, 137). Sanalla sanoen moderni kiihdytys. Normatiivinen on yhteisön perusta. Uudenaikainen yhteiskunta ei perustu normatiiviseen, vaan kaikkien rajojen yli paisuvaan vuorovaikutukseen. Ja ihmisten on lopulta pakko katsella asemaansa elämässä ja keskinäisiä suhteitaan avoimin silmin? *Itsemurhan* näkee murroksen negatiivisen puolen, normatiivisen epäjärjestyksen — ja joutuu paniikkiin. Tarkkaan ottaen *Durkheim tutkii sitä, mitä modernissa yhteiskunnassa ei enää ole tai on siitä katoamassa*: "moraalin hälyttävä köyhtyminen" eli *vanhan yhteiskunnan* katoaminen ilmenee egoistisen ja anomisen itsemurhan kasvuna. Tutkimalla itsemurhia saadaan uudenaikaiselle yhteiskunnalle negatiivisia määreitä: mitä se *ei ole* (enää tai vielä). Uusi yhteiskunta ei ole positiivisen intellektin kohde, vaan moraalisen hätäännöksen aihe. Durkheim ei suhtaudu moderniin yhteiskuntaan tutkimuksen pohjalta rationaalisesti, vaan tutkii sitä asenteen pohjalta irrationaalisesti.

Entä kulttuuritutkijoiden puolella? Tutkivatko he omaansa ja muiden asemaa ja suhteita avoimin silmin?

Siinä missä Durkheim — tutkittuaan modernien interaktioiden asemesta traditionaalisten siteiden voimaa ja havaittuaan rapautumista — hätääntyy, myöhäismodernit ilmoittavat: Ei syytä huoleen! Traditionaaliset siteet ovat tosin menneet, mutta opettelemalla kevyttä elämäntaitoa elämä voi sentään olla siedettävää. Kysymys on mukautumisesta niihin asemiin ja suhteisiin, joille emme kumminkaan voi mitään:

Olemme myöhäismodernissa sopeutumassa moderniin. Sopeutuminen tarkoittaa kiihkoilun lopettamista sekä valistusoptimismissä että vieraantumispessimismissä. (Noro 1990, 316.)

Joudumme kohtaamaan

monella tasolla "avoimen yhteiskunnan". Ja kyse ei ole vain "avoimen yhteiskun-

nan” rakenteista ja demokraattisista proseduureista, vaan kysymys sidoksista (ligatuureista) seuraa mukana. Näiden siteiden kohdalla meillä [myöhäismoderneilla] ei ole tarjota ... kuningastietä. (317.)

Ei ole tarjota kuningastietä. Itse asiassa ei ole tarjota sosiologisesti yhtään mitään. Vain yleinen hyväksyntä, joka kuten Durkheimin hätäännys on kaikki, mitä voidaan sanoa:

... on opittava ... että myöhäismodernin olemisen sietämätön keveys ei ehkä olekaan niin sietämätöntä.³

Noron arvio voi pitää paikkansa (tai olla pitämättä — ehkä sitä voi edelleenkin tutkia itsemurhaluvuilla?). Mutta ei ole olennaista, arvioiko hän oikein vai väärin. Olennaista on, että asenne tulee ennen tutkimusta — ja sulkee yhteiskunnan tutkimuksen mahdollisuuden.

Sellaisten asenteiden asemesta, jotka sulkevat tutkimusmahdollisuuksia, tavoitteen asennetta, joka päivittäin johtaisi tutkimukseen, niin että vasta sen nojalla sanoisimme, onko se tai tämä asiantila tolkullinen ja kohtuullinen (siedettäviä) vai ei.

Asenteen ja tutkimuksen välille tarvitaan sidos

Miten sen rakentaisimme? — Kysyn vielä kerran, mistä modernissa on kysymys.

Jos X rakentuu merkeistä ja merkityssuhteista, myönnän kernaasti, että X on yhtä kuin Popperin maailma 3, kulttuuri, ”julkisen ja suhteellisen itsenäisen aseman saaneet ihmismielen tuotteet” (Niiniluoto 1982, 141). Jotakin se *ei* ole. X ei ole yhteiskunta. Kulttuuri kenties rakentuu merkeistä ja merkityssuhteista, yhteiskunta ei. *Se rakentuu merkein tapahtuvasta ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta*. On tutkimuksen tehtävä katsoa, miten ja millaisiksi kuvioiksi; sitten pohtia, miten suhtautua.

Moderni yhteiskunta on interaktioiden paisumista yli kaikkien rajojen. Interaktion eksponentiaaliseen kasvuun ei päästä ilman *interaktiovälineitä*, nimittäin ilman henkilöistä (ja ajasta ja paikasta) esimerkiksi kirjallisen viestin tavoin irtautuvia välineitä. Ne ovat esineitä, juuri irrallisuutensa verran esineisempiä kuin merkit, joita käytät perinteisesti kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa: puheesi, ilmeesi, eleesi, asentosi...

Tulokseksi saadaan henkilöiden esineiset ja esineiden yhteiskunnalliset suhteet. Juuri esineisistä kuvioista Noro piirtää kuvan, jossa näemme heikkoja siteitä, kevyitä yhteisöjä, tilapäisiä segmentoituneita suhteita, itsetarkoituksellista pelin kaltaista toimintaa, indifferenssiä ja distanssinottoa, muotia ja kontingenssia.

Esimerkki. — Olen tutkinut Helsingin Sanomia (yhdessä Klaus Sondermannin kanssa) ja koettanut selvittää *HS-yhteiskunnan sosiologista kokoonpanoa ja luonnetta*. Jos niiden yhteiskuntien sosiaalinen elämä, joissa nykyaikainen julkisuus on vallalla, ilmenee ihmisten välisten kontaktien ja interaktioiden valtavana määränä, ja yksityinen kontakti on tämän sosiaalisuuden alkeismuotona, on ensimmäisiä tehtäviä selvittää, mistä määristä puhutaan. Mitä ihmisiä ja muita instansseja (ryhmiä, organisaatioita, laitoksia, tahoja, joukkoja, piirejä, kategorioita, pareja, pienryhmiä ja sen sellaisia) ja kuinka paljon niitä on HS-julkisuudessa?

HS-yhteiskunnassa on ainakin lehti itse; lehden myötä lehden lukijakunta, päivittäin noin 1.3-1.4 miljoonaa lukijaa. Mutta sen lisäksi on kosolti muitakin. Rekisteröim-

me toimituksen aineistosta 3344, ilmoituksista ja mainoksista 2470, yhteensä 5814 instanssia; *eri* instansseja arviolta 5500. Yksinkertainen kertolasku antaa 7.15 miljardin sosiaalisen kontaktin potentiaalin (jokaisen lukijan kontakti jokaiseen instanssiin) siksi aikatilaksi, jonka yhteiskunnallistuminen on tutkittavana.

Jo Helsingin Sanomissa näemme yhteiskunnallistumista jättiläismitassa (en ihastele enkä paheksu mittakaavaa — vain totean). Lisätäkää kaikki muut lehdet yleisöineen, muut viestimet yleisöineen, sähköisten viestimien rinnakkaiset kanavat, puhelimet ja puhelinluettelot, faxit, sähköiset verkot, pankit, pörssit, raha ja rahan liikkeet, organisaatiot ja virkatiet, TVL:n tiet ja yksityiset, rautatiet, kadut, osoitteet, osoiteluettelot, lentokentät, lentokoneet ja muut liikennevälineet — ja saatte käsityksen modernin yhteiskunnan *sosiologisesta* luonteesta.

Tämä on se aivan uusi tutkimusesine, joka syntyy modernin murroksessa: yhteiskunta siteenään vuorovaikutus sen yhteisön asemesta, jonka siteenä oli normatiivinen. Yhteiskunta todella tulee tutkimusesineeksi, kun normatiiviset järjestykset ja merkitysjärjestelmät tuhoutuvat — kun Gemeinschaft tuhoutuu — modernin kiihdytyksessä. Edelleen sosiologian on keksittävä sosiaalinen, ei taakse viittaavana normatiivisuutena vaan eteen viittaavana interaktiivisuutena — yli 80 vuotta sen jälkeen kun Simmel jo kirjoitti:

Ei ole koskaan yhteiskuntaa yleensä, niin että se olisi ehto yksittäisten sidostusilmiöiden (Verbindungsphänomene) muodostumiselle. Ei näet ole vuorovaikutusta yleensä, vaan sen erityisiä lajeja, joiden esiintyminen on yhteiskunnan esiintymistä ja jotka eivät ole sen enempää yhteiskunnan syy kuin seurauskaan, vaan jotka ovat jo välittömästi se itse.

Sosiologia kysyy *ihmisten keskinäisiä suhteita*. Se kysyy, miten suhteet järjestyvät (siinä tai tässä välineessä, siinä tai tässä tilanteessa). — Moderni hävitti suhteiden perinteisen järjestyksen, "kaikki ruostuneet suhteet" ja sai suhteet liikkeeseen, kenties kiihtyvään. Juuri siksi ihmisten välisten suhteiden kysyminen tuli paitsi mahdolliseksi ja tulkalliseksi myös välttämättömäksi.

Modernin sosiologinen arvottaminen

Voimme arvioida modernia objektiivisten arvojen kannalta (kuten Durkheim) tai tyydytysten kannalta (kuten Heiskanen). Mutta sosiologia ei oikeastaan tutki arvojen tai tyydytysten toteutumista; *se tutkii vuorovaikutuksen toteutumista*. Sosiologin 'arvo' on interaktio. Mutta mikä arvo semmoinen on? Mitä mittapuita interaktio muka antaa arvioidaksemme yhteiskunnallista elämää? — Tarvitsemme empiiristä aineistoa mielikuvituksen tueksi.

Helsingin Sanomat on yhteiskunta, johon kokoontuu päivittäin 1.3-1.4 miljoonaa lukijaa ja 5500 instanssia. Instanssit ovat esimerkiksi *yksityishenkilöitä, yhtymiä tai yhtymien edustajia*. Yhtymät ovat *joukkoja, kategorioita, piirejä, organisaatioita, pienryhmiä tai pareja*. Organisaatiot ovat modernin yhteiskunnan suuria koneistoja. — HS-yhteiskunnan instanssit jakautuvat luokkiin taulukon 1 osoittamalla tavalla.

Taulukko 1. Instanssit sosiaalimuodosteina

Yhtymälaji	Henkilöluokka			
	yksityis- henkilöt	yhtymien edustajat	yhtymät sellaisinaan	ei tietoa
joukot	7	3	13	-
kategoriat	11	18	604	1
piirit	1	40	60	1
pienryhmät	3	123	238	6
parit	8	42	87	1
organisaatiot	3	580	2543	9
ei tietoa	413	4	23	703

Valtaosa instansseja on modernin yhteiskunnan suuria koneistoja. Organisaatioiden/edustajien osuus kaikista instansseista on 56 %. Jos instanssien asemesta katsoimme niiden toimintaa (vuorovaikutussiirtoja), muuttuvat luvut ja suhteet jonkin verran (taulukko 2).

Taulukko 2. Siirtojen jakautuminen

Yhtymälaji	Henkilöluokka			
	yksityis- henkilöt	yhtymien edustajat	yhtymät sellaisinaan	ei tietoa
joukot	-	6	11	-
kategoriat	3	7	114	1
piirit	-	47	68	-
pienryhmät	-	75	116	-
parit	2	55	25	-
organisaatiot	-	1032	1757	-
ei tietoa	523	1	26	248

Organisaatioiden/edustajien osuus on nyt 67.7 %. — HS-yhteiskunnassa on yhäällä yleisönä modernin yhteiskunnan irrallisia yksilöitä, toisaalla etupäässä (ei yksinomaaisesti) suuria koneistoja. Voi olla, että yhteisöjen "luoma kitti on erosioitunut pois" siitä välistä. Vieraantuneiden, juurettomien, kodittomien, ypöyksisten minien ja suurien koneistojen välissä on suurena kosketuspintana Helsingin Sanomat. — Yksi pieni esimerkki siitä, miten lehti hoitaa välityksen:

HS-julkisuudessa toimivat instanssit ja lehti, mutta ei yleisö. Voimme ajatella, että lehti edustaa yleisöä; mitä lehti tekee, se tekee yleisön nimessä. Miten toiminta jakautuu yleisöä edustavan lehden ja siitä riippumattomien instanssien kesken? — Toiminta on siirtojen tekemistä. Yhden luokittelun mukaan siirtoja on neljää lajia: *yksinäissiirtoja* (siirto ei ole vastaus eikä johda vastauksiin), *aloitesiiirtoja* (siirto ei ole vastaus, mutta siihen vastataan), *jatkosiiirtoja* (siirto vastaa ja siihen vastataan) ja *päätesiiirtoja* (siirto vastaa, mutta siihen ei vastata). Lehden ja instanssien siirtojen jakautumat nähdään taulukosta 3.

Taulukko 3. Lehden ja instanssien toiminnan jakautuminen (%)

Siirtotyypit	Siirtäjät	
	Helsingin Sanomat	instanssit
yksinäissiirrot	21.3	19.2
aloitesiirrot	0.3	29.2
jatkosiirrot	0.8	22.9
päätesiirrot	77.6	28.7
yhteensä	100.0	100.0
n	2217	3146

Lehti tekee yksinäis- tai päätesiirtoja. Instanssien profiili on toinen. Niillä on suhteellisesti yhtä paljon yksinäissiirtoja kuin lehdellä, paljon enemmän aloite- ja jatkosiiroja ja paljon vähemmän päätesiirtoja. Lehti ei käynnistä pelejä (yksinäissiirroissa se toimii pelien ulkopuolella), mutta kylläkin keskeyttää niitä (päätesiirroissa — ja asettuu näinkin toimien peleistä sivuun). Instanssit, ennen muuta suuret koneistot käynnistävät pelejä (aloitesiirroissa) ja pelaavat niitä (jatkosiirroissa); ne operoivat toisinaan pelien ulkopuolella (yksinäissiirtoin), mutta keskeyttävät pelejä astumalla niistä ulos (päätesiirtoin) lehteen verrattuna harvoin. Koneistot pelaavat HS-aikatilassa; lehti asettuu sivuun. — Näemme myöhäismodernin yhteiskunnan hetkellisen tilan, ihmisten aseminen ja keskinäisten suhteiden kuvion — toivoakseni — avoimin silmin. Miten arvoisimme? Onko kuviointi keveää ja siedettävää?

Asetelman yhdellä puolella ovat instanssit (suuret koneistot), toisella puolella yleisö; välissä lehti. Instanssit (A-puoli) ja yleisö (B-puoli) ovat kosketuksissa väliin, Helsingin Sanomien kautta. Annetaan kummankin puolen pelata omia itsetarkoituksellisia pelejään, instanssien (kuten tutkimuksessa voidaan osoittaa) promovoida ideologisia arvoja, yleisön hakea tyydytystä. Kumpikaan ei välitä toisesta sen kummemmin, distanssi ja indifferenssi ovat tyydyttävää. Emme pakota instansseja tyydytysten, kuluttajia arvojen välineiksi. Jätämme monadit monadeiksi. — Monadien pelit eivät kuitenkaan toteudu, ellei välissä ole välittäjää, lehteä. Lahti on esine; monadit pelaavat esineellä. Välittäjä voi ottaa ajaakseen niin A- kuin B-puolen projekteja: moderni (sosiologinen) ja postmoderni (kulttuurinen) asenne lehden tekemiseen. (Itse asiassa havaitsin, että Helsingin Sanomat koettaa ristipaineessa palvella molempia, sekä ideologisia arvoja että yksilöiden tyydytysten tyydyttymätöntä materiaalitilaa.)

Jos lehden toimittaminen toteuttaa yhtäältä instanssien, toisaalta yksilöiden projekteja, se samalla kolmanneksi asettaa yhteiskuntaa toteuttamalla A:n ja B:n interaktion (jollakin sosiaalisen siteen tasolla — ja yhteiskunnallistuminen on jättäjämittaista, käsillä on miljardien kontaktien potentiaaleja). Löytyykö kriteeriä, jolla voisimme arvioida lehden sosiologisen funktion toteutusta (taulukoiden jakaumat) samalla tavoin kuin on kenties mahdollista arvioida aksiologisia ja psykodynaamisia funktioita?

Välittäjänsä funktiota on kai tarkasteltava itsetarkoituksellisenä — pelin kaltaisena — toimintana. Mikä voisi olla lehden itsetarkoitus, joka kuitenkin ottaisi huomioon A- ja B-puolen odotukset? — A-puolta hallitsevat instanssien ideologiset, arvoperustaiset projektit, B-puolta lukijoiden tyydytyksenhaku. *Sosiologisesta perspektiivistä lehden*

tarkoituksen mukaista toimintaa voisi olla välittäminen, jossa B-puolen tyydytyksistä tulee yhteiskunnallisia, A-puolen projekteista inhimillisiä. Tämä edellyttää lehdeltä välitystä, jossa (1) A-puolen instanssit keskenään ja (2) A-puolen instanssit ja B-puolen yleisö saatetaan kosketuksiin niin, että edellisten projektit saavat kontekstikseen sekä toisensa että yleisön tyydytysprojektit, jälkimmäiset instanssien arvoyhteiskunnallistumisen projektit. Lehden tehtävän mukaista toimintaa on sitoa sosiaalisia yhteyksiä instanssista instanssiin, instansseista yleisöön ja yleisöstä instansseihin, sellaisia kontakteja, joissa projektit joutuvat ottamaan huomioon toisensa ja mittaa toisistaan.

Kun katsomme taulukoita ja mietimme kuvioiden keveyttä ja siedettävyyttä, on ilmeistä, että lehti vähintään sietää tuhansia instasseja ja niiden tuhansin siirroin pelattavia pelejä; se sietää ja suvaitsee, mutta ei itse osallistu. Kohtuullisen tuntuinen, todellinen tilanteen erittelyyn perustuva asenne voisi olla vaikka tämä:

Kun keskinäiset siteet on sulkeistettu suvaitsevaisuudeksi, erilaisuus merkitsee jatkuvaa etäisyyttä, yhteistyökyvyttömyyttä ja hierarkiaa; veruketta olla osallistumatta dialogiin, jossa toinen otetaan vakavasti. ... "Suvaitsevainen asenne" olisi tulkittava panokseksi pelissä eikä asettumiseksi pelin ulkopuolelle; käynnissä olevan historiallisen prosessin lähtökohdaksi (ilman sietokykyä ei ole kuuntelua) eikä sen lakkauttamiseksi (jolloin sieto astuu kuuntelun sijaan). (Nevanlinna 1991, 3.)

Miten tämä toteutettaisiin, lankeaa jo tarkasteluni ulkopuolelle.

Sosiologia

Kirjoitukseni kannalta sosiologia on moderneissa interkatiovälineissä tapahtuvan yhteiskunnallistumisen tutkimusta ja arviointia — avainkohtana välineistä vastaavien professionaalien toiminta.

Yhteiskunnan käsite on muuttunut. Allardille ja Littuselle (1972, 76-77) "yhteiskuntaa määritteleviä ominaisuuksia" ovat tietty alue, sen väestö, kokonaiskulttuuri, perusinstituutiot, tuotantovälineet ja tuotantosuhteet. Kansakunta, valtio ja yhteiskunta lankeavat yhteen. Sen projektin sorruttua määrittelen yhteiskunnan yksinkertaisesti ottamalla käteeni sanomalehden. Missä sidostava väline, siinä yhteiskunta (ja kädessäni on yhteiskuntaa miljardiluokan potentiaaleina). HS-yhteiskunta on tutkijalle helppo tapaus, koska se on *kokonaisuudessaan* näin helposti käsillä. — Yhteiskunta on se sosiaalisten suhteiden haihtuva kuvio, joka toteutuu tuossa tai tässä välineessä.

Mutta mitkä ovat modernin yhteiskunnan interaktiivälineet?

Viitteet

1. Bermanin (1983) modernin kokemuksen erittely saa tästä nimen: *All that is solid melts into air*.
2. Myöhäismoderni ei vain hyväksy. Se myös torjuu ja vaatii, toisinaan aggressiivisesti. Esimerkiksi Eskelinen ja Lehtola (1987): "Meidän olisi luovuttava turhasta signifoitavan, sisällön neuroottisesta hausta ja hakeuduttava kirjoitukseen, joka jatkuvasti hajoittaa merkitysketjut merkeiksi, joissa ei ole mitään sellaisia ominaisuuksia että niistä voisi tulla merkitseviä. Vain tällainen kirjoitus voi alistumisen ja tukahtumisen sijasta tuottaa, vapautta halua". Eskolalle (1988, 144) Eskelisen ja Lehtolan johdatus

- sianhoitoon on (sisällön neuroottisesta hausta ja standardien asettelusta huolimatta) positiivista. — Silvo (1984, 7-8) sanoo, että "televisio-ohjelma tekstuaalisena ilmaisuna (tai pikemminkin jonkinlaisena monitahoisena ilmausvaruutena) ei voi kantaa merkityksiä", mutta tarkoittaa, ettei se saa sellaisia kantaa (kuten nähdään hänen erään tv-ohjelman kritiikistään, 1987, 29-30). — Noron mielestä on aika lopettaa kiihköilu sekä valistusoptimismissa että vieraantumispessimismissä (1990, 316); Tötön näkökulmasta "Gemeinschaft on kertakaikkisesti kadonnut, ja hyvä niin" (1989, 198).
3. En oikeastaan halua asettua Noron kulttuuripoliittista positiota vastaan, pikemmin päinvastoin. Missä modernin kodittomuuden "kokemusta astuvat ... täyttämään monet vanhat ligatuurit (sidokset) uskonnosta nationalistiseen kansansieluun ja fundamentalisteista Rembrandtsaksalaisiin" (Noro 1990, 316), siinä Noro kehottaa opettelemaan keveämpää otetta. Jos kulttuuripoliittinen kanta olisi valittava, niin mieluummin Noron kuin vanhojen ligatuurien. — Sosiologisesti hyväksyntä on sellaisenaan kuitenkin yhtä tyhjän kanssa.

Kirjallisuus

- ALAPURO, R. Sosiologit, Suomi ja Itä-Eurooppa. Sosiologia, 1990(27):3, 199-204.
- BAUDRILLARD, J. The implosion of meaning in the media and the implosion of the social in the masses. Teoksessa: WOODWARD, K. (toim.). The myths of information. Technology and postindustrial culture. Henley, Lontoo 1980, 137-148.
- BAUDRILLARD, J. L'An 2000 ne passera pas. Traverses, nro 33-34, 1985.
- BECK, U. Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne. Suhrkamp, Frankfurt a/M. 1986.
- BERMAN, M. All that is solid melts into air. The experience of modernity. Verso, Lontoo 1983.
- DURKHEIM, E. Itsemurha. Sosiologinen tutkimus. Tammi, Helsinki 1985.
- ELIAS, N. Was ist Soziologie? 5. p. Juventa, Weinheim ja München 1986.
- ESKELINEN M. & LEHTOLA, J. Jälkisanat. Sianhoito-opas. WSOY, Porvoo 1987.
- ESKOLA, A. "Vain irti hakatut kädet ovat vapaat". Sosiologia, (25):2, 1988, 144
- HAUG, W.F. Ideological powers and the antagonistic reclamation of community. Towards a better understanding of "ideological class struggle". Teoksessa: HÄNNINEN, S. & PALDAN, L. (toim.). Rethinking ideology: a Marxist debate. Argument-Sonderband 84. Argument, Berliini 1983, 9-20.
- HEISKALA, R. Sosiologisen kulttuuritutkimuksen teoreettinen ja yhteiskunnallinen relevanssi. Sosiologia, 1990(27):4, 308-312.
- HEISKALA, R. Goffmanista semioottiseen sosiologiaan. Sosiologia, 1991(28):2, 90-107.
- HEISKANEN, I. Televisio, elämäntapa ja todellisuuden määrittäminen. Teoksessa: HEIKKINEN, K. (toim.). Kymmenen esseetä elämäntavasta. Yleisradio, Helsinki 1986, 93-133.
- HEISKANEN, I. Television katselu psyykkisenä työnä ja yhteisöllisen kontrollin lähteenä ja kohteena. Teoksessa: HEIKKINEN, K. (toim.). Elämää kuvavirrassa. Televisio suomalaisissa elämäntavoissa. Tammi, Helsinki 1989, 114-170.
- HOIKKALA, T. Nuorisokulttuurista kulttuuriseen nuoruuteen. Gaudeamus, Helsinki 1989.
- MALMBERG, T. Tiedotusopin rakenne. Tampere, Acta Univ. Tamp., A 241, 1988.
- MARX, K. Pääoma, osa 1. Edistys, Moskova 1974.
- MARX, K. & ENGELS, F. Kommunistisen puolueen manifesti. Kansankulttuuri, Helsinki 1976.
- MEHTONEN, L. Moraali ja yhteiskunta. Teoksessa: WILENIUS, R. ym. Filosofian kysymyksiä. Johdatusta filosofiseen ajatteluun. Gummerus, Jyväskylä 1976, 98-122.

- NEVANLINNA, T. Suvaitsevaisuuden harha. *Arg*, nro 3, 1991, 3.
- NIINILUOTO, I. Realismi vs. praksismi — reunahuomautuksia keskusteluun marxilaisen tiedotusopin tutkimusperinteistä. *Tiede & edistys*, 1982(7):2, 139-151.
- NORO, A. Kansalaisyhteiskunta, modernisoituminen ja yksilöllistyminen. *Tiede & edistys*, 1989(14):4, 241-248.
- NORO, A. Rapautuminen, myöhäismoderni ja Itä-Eurooppa. *Sociologia*, 1990(27):4, 315-317.
- PEKONEN, K. Symbolinen modernissa politiikassa. *Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja* nro 25. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1991.
- RAHKONEN, K. Radion negatiivinen ekstaasi. *Tiedotustutkimus*, 1988(11):3, 40-43.
- SILVO, I. Vaikuttamisen vaikeus. *Esitelmä Turun yliopistossa* 23.-24.11.1984.
- SILVO, I. Yhden illan retoriikka. *Tiedotustutkimus*, 1987(10):1, 20-34.
- SIMMEL, G. *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung.* Duncker & Humblot, Leipzig 1908.
- TÖTTÖ, P. Sosiologia teoriana modernista yhteiskunnasta. Tampere, Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, A nro 58, 1989.
- VÄHÄMÄKI, J. 1990-luvun tunteet. Yhteisöttömien yhteisö. *Arg*, nro 3, 1991, 28-31.

ANTTI ESKOLA

Pietilää luettua

1.

Ennen oli laivat puuta ja sosiologia yhteiskuntatiedettä, joka pyrki muuttamaan maailman. Nyt laivat ovat rautaa ja sosiologia kulttuuritutkimusta, joka hyväksyy maailman sellaisenaan.

Paitsi Kauko Pietilä, hiio-hei. Hän tutkii ilman ennakoasennetta, millainen nykyinen yhteiskunta on. Metodillaan eli lukemalla Helsingin Sanomien yhden tiistaipäivän numeron vuodelta 1987 sekä pilkkomalla ja pinoamalla lukemansa "instansseiksi" hän havaitsee, että yhteiskunta on yksilöiden vuorovaikutusta tuhansien organisaatioiden ynnä muiden instanssien kanssa taikka niiden välityksellä.

Pietilän tutkimusyritys on sympaattinen ja vaikuttava. On siinä lehti tarkkaan luettu.

2.

— Oliko lehdessä tänään mitään?

— Ei. Voit hyvin jättää sen vaikka lukematta.

Mihin katosivat 5814 instanssia ja vuorovaikutus niiden kanssa? Mihin yhteiskunta hävisi?